

13. Кравченко А. Цифровая идентичность человека. Как ее защитить? URL: <https://www.ukrinform.ru/amp/rubric-society/3316996-cifrova-a-identichnost-celoveka-kak-ee-zasitit.html>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-5>

ІНСТИТУТ РЕЄСТРАЦІЇ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ГРОМАДЯН ЯК КОМПЛЕКСНА ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО СТАНУ І РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Чорний О. О.

*кандидат філософських наук,
науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень імені І. Ф. Кураса
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Так звана радянська «прописка», запроваджена у колишньому СРСР у 1932 р., на жаль, залишається в Україні одним із суттєвих рудиментів комуністичного режиму.

Конституційний Суд України своїм рішенням № 15-рп/2001 від 14 листопада 2001 р. визнав цей соціальний інститут неконституційним і по суті скасував «прописку». У 2003 р. було прийнято Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», яким запроваджено правило добровільної реєстрації громадян за місцем проживання або перебування. Це було значною мірою символічним рішенням, адже «прописка» по суті отримала лише нову назву – реєстрація, залишаючись залежною не тільки від добровільності громадянина.

1 грудня 2021 р. набрав чинності Закон України від 5 листопада 2021 р. № 1871-IX «Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні» [1], за яким реєстрація отримала сучасний – електронний вигляд.

Щоправда, окремі державні органи виконавчої влади взагалі позбавили деякі процедури і сервіси прив'язки до реєстрації місця проживання: оформлення пенсій, отримання медичної допомоги, подання заявки на субсидію. При працевлаштуванні прописку не вимагають навіть у держустановах.

Це створило підстави для зменшення суспільного інтересу до проблеми і поширення уявлень про те, що прописка в Україні давно

перетворилася на анахронізм, на здебільшого формальність, яка іноді дошкуляє, але загалом не має особливого значення.

Втім, ресурс «стрий.net» визначив інститут реєстрації у сьогоденному вигляді як «сучасне українське кріпацтво» і назвав як мінімум 7 послуг, які громадяни України станом на серпень 2018 р., всупереч Конституції України, могли отримати від держави лише за місцем реєстрації, а не фактичного проживання. При тому, що, за різними оцінками, близько 30% громадян України живуть не за місцем реєстрації [2].

Більшість з цих обмежень діють до сьогодні, але в умовах воєнного та повоєнного стану актуалізувалися ще два, недооцінка яких межує з питаннями національної безпеки.

1. Військова мобілізація.

Глава МВС Д. Монастирський в ефірі телемарафону 10.07.2022 заявляв, що «понад 3 млн. громадян сьогодні знаходяться на обліку у військкоматах, але не за місцем їх проживання. І це питання, яке має бути вирішене, я думаю, найближчим часом. І в першу чергу це має бути позиція самих громадян, які мають стати на цей облік» [3].

Як свідчить реальне життя, значна частина громадян не квапляться зайняти відповідальну позицію, а зволікання держави у питанні прописки заважає органам влади знайти цих громадян, щоб зобов'язати їх виконувати свій обов'язок або покарати у разі ухилення від нього.

2. Загальнонаціональні вибори і референдуми, реалізація виборчих прав і забезпечення соціально-політичної стабільності в державі.

В ексклюзивному інтерв'ю Українському радіо Голова Верховної Ради Р. Стефанчук заявив: «Після перемоги ми запустимо всі виборчі процеси, і я дуже хочу, щоб вони відбувалися відповідно до Конституції України... Процес займатиме 4-6 місяців. Але я думаю, що після перемоги буде ухвалено відповідний законодавчий акт, який унормує виборчі питання» [4].

Втім, якщо не вирішити питання прописки, не буде забезпечений демократичний характер виборів. Не тільки тому, що виборці, які не мають виборчих адрес, позбавлені громадянського права голосу, але й тому, що на голоси цих «мертвих душ» завжди знайдуться очі фальсифікатори.

Виборчі списки формуються на основі реєстру виборців, який, у свою чергу, спирається на дані реєстрації місця проживання. І тут треба звернути увагу на дві категорії громадян.

По-перше, більше одного мільйона українських громадян, за визнанням Д. Монастирського, взагалі не мають реєстрації місця проживання, здебільше, вони позбавлені неї рішенням суду, наприклад, у разі розлучення, виселення тощо.

По-друге, станом на 23.08.2022 кількість внутрішньо переміщених осіб складала 6,9 млн. І після перемоги далеко не всі з них повернуться у колишні місця проживання. З різних причин, зокрема, сотням тисяч людей просто нема буде куди повертатися: їх оселі зруйновані.

Вихід нібито пропонує вже згаданий Закон України № 1871-IX, відповідно до якого будь-який громадянин може самостійно через Єдиний державний вебпортал електронних послуг змінити місце реєстрації. Але дві обставини ускладнюють або навіть унеможливають реалізацію цієї процедури.

1. Технічна складність або недоступність процедур для частини громадян. На початку лютого 2022 р. М. Федоров на Diia Summit презентував нову послугу – можливість зміни місця реєстрації у застосунку «Дія».

На противагу оцінки авторів цієї розробки про надзвичайну доступність послуги, за правилами її надання необхідно аби в орендаря, власника та у всіх співвласників житла була картка платника податків (РНОКПП), «Дія.Підпис» та один із цифрових паспортів у «Дії» – ID-картка або закордонний паспорт.

Варто нагадати, що станом на кінець 2021 р. в Україні була урочисто зареєстрована лише 7-мільйонна ID-картка. А за даними Research & Branding Group станом на 2019 р. в країні тільки 55% жителів користувалися смартфонами (85% у віковій категорії 18-30 років). Як наслідок, значна частина громадян не можуть скористуватися державними послугами, отримати пільги або допомогу за відсутністю доступу до мобільного застосунку «Дія».

Єдиний державний вебпортал електронних послуг – це в реальності дві версії одного програмного продукту – власне сайт (<https://plan2.diia.gov.ua>), на якому, зокрема, розташований онлайн-сервіс державних послуг (<https://diia.gov.ua>) і мобільний застосунок «Дія». Мінцифри припустилося стратегічної помилки, коли прийняло за мету «Державу в смартфоні» (ідея озвучена Президентом України В. Зеленським 23 травня 2019 р.), оскільки в ній іманентно закладено дискримінацію громадян за майновою ознакою, отже – порушення Конституції України.

Проект «Держава в смартфоні» призвів до зосередження Мінцифри на постійному пріоритетному вдосконаленні мобільного застосунку «Дія», тоді як сайт за своїм функціоналом був і залишається його скороченою версією, що унеможливує користування більшістю послуг.

Заради справедливості треба зауважити, що зараз на головній сторінці порталу «Дія» слоган виглядає як «Цифрова держава»,

а не «Держава у смартфоні», втім, на функціоналі і мапі сайту, на жаль, це поки що ніяк не відбилося.

2. Воля нелегальних орендодавців. Більшість громадян, які взагалі не мають реєстрації та ВПО орендують житло у фізичних осіб. Відповідно до ч. 5 статті 8 згаданого вище Закону, «у разі якщо особа не є власником (співвласником) житла, за адресою якого декларується місце її проживання, декларування місця проживання особи здійснюється за згодою власника (співвласників) житла» [1]. «За згодою власника» перекреслює декларативний характер реєстрації.

Отже, проблема реального скасування прописки безпосередньо пов'язана з проблемою тіньового ринку житлової оренди.

Добровільною реєстрація має бути з боку того, хто реєструється. Натомість з боку того, хто надає житло в оренду, реєстрація орендарів має бути обов'язковою. Як це зробити – не треба вгадувати, достатньо дізнатися від наших західних партнерів, у яких нелегальна здача житла в оренду і уникнення від сплати податків на отримані від оренди доходи – це злочин, покарання за який незворотне й дуже суворе.

«За згодою власника» є нормою, спрямованою на захист або легітимізацію тіньового ринку оренди, оскільки дозволяє орендодавцям відмовляти орендарям в реєстрації.

Таким чином, діюча система декларування та реєстрації місця проживання і зволікання з остаточним розв'язанням проблеми радянської «прописки»

- суперечать прагненню країни до декомунізації, консервує радянський анахронізм кріпацтва;

- підривають обороноздатність країни в умовах війни (організацію військового обліку та мобілізації);

- ставлять під загрозу проведення демократичних виборів після перемоги;

- порушують принципи рівності і демократичних свобод, обмежує громадянські права і суперечить Конституції України, що може стати перешкодою на шляху євроінтеграції і вступу до ЄС;

- консервують ринок тіньової оренди житла, побутову корупцію на нелегальному ринку «прописки», сприяють недоотриманню державним бюджетом мільярдів гривень податків.

Принаймні два кроки є необхідними на шляху розв'язання проблеми – це легалізація ринку житлової оренди та спрощення технічних процедур декларування місця проживання (перебування) для всіх громадян, незалежно від їх оснащення смартфонами, ID-картками, цифровими підписами, QR-кодами тощо (і/або запровадження альтернативних варіантів надання послуги).

Література:

1. Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні: Закон України від 05.11.2021 р. № 1871-IX. Дата оновлення: 16.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text> (дата звернення: 07.03.2023).

2. Сучасне українське кріпацтво або чому прописка і досі важить так багато. URL: <https://www.stryi.net.ua/suchasne-ukrayinske-kripatstvo-abo-chomu-propyska-i-dosi-vazhyt-tak-bagato/> (дата звернення: 06.03.2023).

3. 3 млн. громадян стоять на військовому обліку не за місцем проживання, це треба виправити найближчим часом – Монастирський. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/war/3-mln-gromadjan-stojat-na-vijskovomu-obliku-ne-za-mistsem-prozhivannja-tse-treba-vipraviti-najblizhchim-chasom-monastirskij-1616677.html> (дата звернення: 06.03.2023).

4. Руслан Стефанчук про вибори до Ради: «Виборчий процес буде відраховуватися від дня нашої перемоги». URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=100032> (дата звернення: 06.03.2023).